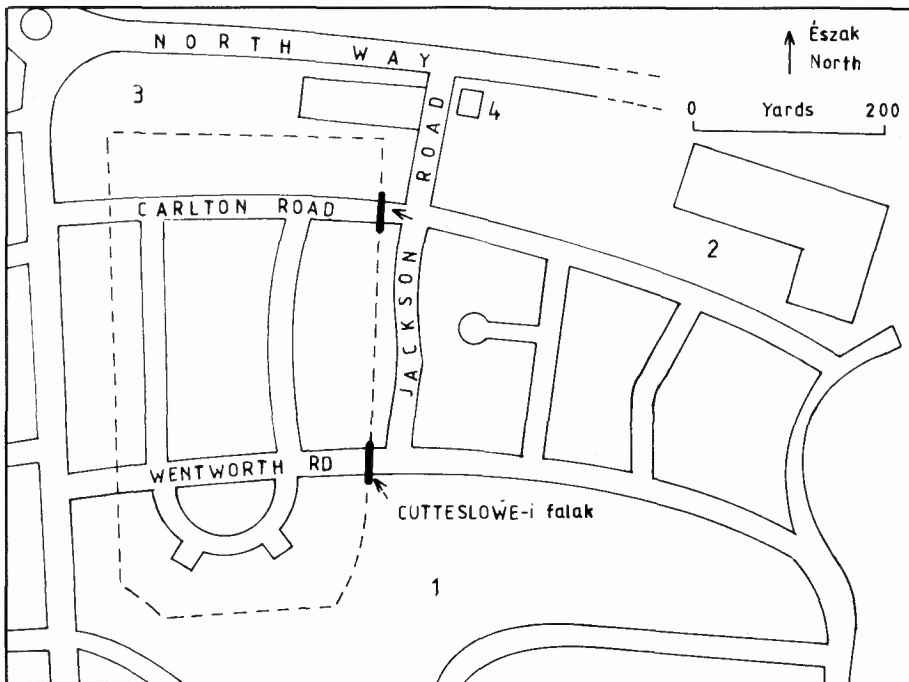

NAGY-BRITANNIA PLURÁLIS TÁRSADALMA

MICHAEL CHISHOLM

„A fal maga terjedelmes építmény volt. Hétlábnyi magasságban húzódott, néha-néha oszlopok erősítették, s a tetejét véges-végig szögesdrót borította. Jobbra a fal egy utat vágott ketté, a gyalogos utat, mindkét oldalon az előkerteken át a közeli házakig, ahol a kertek kerítéséhez összegubancolt szögesdróttal kapcsolták hozzá. Vagyis teljességgel áthatolhatatlan korlátot jelentett.” (Collison, 1969, 13—14. o.).

Vajon a fentebbi leírás a berlini fal korai éveit idézi fel, vagy a belfasti „béke határokat”? Egyiket sem, ugyanis az oxfordi Cutteslowe falról van szó, az 1950-es évek végén. A fal 1934-ben épült, két majdnem egyidőben épült lakónegyedet választva el egymástól. Az egyik tanácsi lakónegyed volt, ahová a felszámolt nyomornegyedek lakóit helyezték el, míg a másik magánéros beruházként létesült. Mint az 1. ábra mutatja, a fal lényegében a tanácsi lakások

Forrás: Collison, 1963

1. ÁBRA
A cutteslowe-i „Falak” Oxfordban
(The Cutteslowe Walls, Oxford.)

lakóit zárta el a Banbury Road-tól, s így a helyi üzletektől és a városközponttól. A falakat alig több mint 30 éve, 1959. márciusában bontották le. A fentebbi példa kétségtelenül eléggé szokatlan, de nem egyedülálló esetet mutat be. Collison említ két másik példát is; az egyiket Cardiffban (1955), a másikat pedig Dartfordban (1959). A hatékony elkülönítés ezen szélsőséges esetei — melyek osztályalapon választották el egymástól a lakónegyedeket — békésnek tekinthető körülmények között jöttek létre. Bár nem vagyunk hozzászokva az ilyen nyílt szegregálási formákhoz, mégis belénk rögzödtek az osztálykülönbségek eszméi, és ezeknek a különbségeknek a földrajzi megnyilvánulásai úgy, ahogyan ezek a lakóövezetek kialakulásában megjelennek. Bármilyen szívesen ítélnénk is el a társadalom ezen vonásait, és bármennyire is félünk az ilyen fajta megosztottságot felerősítő megnyilvánulási formáktól, abbéli aggodalmunkban, hogy a társadalmi tagoltság egyik generációról a másikra öröklődik, ezek mégis tények (Kerkckhoff, Campbell és Winfield-Lairt). Mindennél fontosabb azonban, hogy osztály- tagoltsággal kapcsolatos aggodalmunk mellett eltekintünk attól a ténytől, hogy Nagy-Britannia etnikailag nem homogén, és a létező különbségek hatást gyakorolnak a tér tagolódására. Ebből adódóan Ulster problémáit gyakran speciális és szélsőséges esetnek tekintjük, s a brit szigeten nem érzékeljük a hasonló eseteket. Valójában Nagy-Britannia szerencsés, békés hely, Észak-Írországgal vagy a világ más részeivel összehasonlítva. Időnként ugyan a béke csendjét lázadások törik meg, leginkább városi és gyakran egyszerűen „faji zavargások”. Az általuk keltett aggodalom azonban hamar elillan az utánuk következő békés időszakban. Az ilyen zavargások mindenesetre nem sok embert érintenek közvetlenül, s azokat a keveseket sem a fehér „házigazda” népességből. Így azután könnyű ezeket a problémákat kissé félvállról venni, annak reményében, hogy majd maguktól eltűnnek. Ugyanakkor ahhoz, hogy ennek az országnak a békéjét fenntartsuk, illendő alaposan szemügyre venni társadalmunk plurális jellegét, és a tér osztályok, illetve etnikai csoportok szerinti tagoltságát.

Nagy-Britannia, mint plurális társadalom

A nettó bevándorlás hosszú ideje jellemző Nagy-Britanniára. Korábban a bevándorlók főleg Európából érkeztek, különösen politikai feszültségek és gazdasági katasztrófák idején. A II. világháború óta mindkét vonatkozásban változás történt.

A bevándorlás felerősödött, s a bevándorlók a világ különböző országaiból érkeznek. A bevándorlókat csoportosíthatjuk bőrszín, nyelv, vallás és kultúra alapján. A Brit Nemzetközösségből eredő új bevándorlás az 50-es és a 60-as években széleskörű aggodalmat váltott ki, mivel sokan féltették a brit társadalom korábbi harmóniáját. Ezeket az aggodalmakat csak fokozták az 1958-as lázadások (Nottingham és Notting Hill). A fenti aggodalom tükröződött a bevándorlás szabályozásában is. 1962 óta megpróbálták csökkenteni a beáramlást. A megszorítások erősítésével, s a munkaerőpiac változása miatt is, a bevándorlás üteme csökkent. Mégis, mint az 1. táblázat mutatja, Nagy-Britannia népességének 4,5%-át teszik ki az etnikai kisebbségek. Figyelembevéve e kisebbségek magas népszaporulatát, arányuk a jövőben tovább fog növekedni. Érdemes azt is figyelembe venni, hogy az ír születésűek száma valamivel meghaladja a félmilliót, vagyis az 1%-ot. A vallási hovatartozás adja a népesség tagolódásának második dimenzióját. A 2. táblázat szerint az egyházakhoz tartozók száma 8,63 millió fő. Főleg a protes-

1. TÁBLÁZAT

A népesség etnikai megoszlása Nagy-Britanniában, 1984—1986
(Great Britain: ethnic composition of the population, 1984—86.)

Etnikai csoport	Létszám (1000 fő)	0—15	60 (vagy fölötte)	Nagyvárosi övezetben élők aránya, %
Fehér	51.107	20	21	31
Etnikai kisebbségek összesen	2.432	34	4	69
Nyugat-indiai vagy guyanai	534	26	6	81
Indiai	760	32	5	66
Pakisztáni	397	44	2	66
Bangladeshi	103	50	1	79
Kínai	115	28	5	52
Afrikai	103	26	4	75
Arab	66	17	5	62
Vegyes	235	53	3	58
Egyéb	119	28	4	63
Nem azonosítható	691	29	17	37
Összesen	54.230	21	20	33

Forrás: Social Trends, Vol. 18, 1988. 26. o.

2. TÁBLÁZAT

Az egyházak felnőtt tagjai az Egyesült Királyságban (millió fő)
(United Kingdom: adult membership of churches, million)

	1975	1985
Anglikán	2.27	1.98
Metodista	0.60	0.47
Baptista	0.27	0.24
Presbiteriánus	1.65	1.39
Egyéb protestáns	0.54	0.57
Protestánsok összesen	5.29	4.65
Római katolikus	2.54	2.16
Nem-trinitárius	0.31	0.35
Mohamedán	0.40	0.85
Egyéb egyházak és vallások	0.41	0.62

Forrás: Social Trends, Vol. 18, 1988. 171. o.

táns és nem protestáns kisebbségek dominálnak. A vallások egy része közvetlenül kapcsolódik etnikai kisebbségekhez. Ez leginkább a mohamedánok esetében áll fenn, akik közül sokan ázsiai eredetűek.

A pluralitás harmadik releváns tényezője a társadalmi osztály. Jóllehet az osztályok és osztálykonfliktusok a háború utáni irodalomban fontos témákká lettek, az osztályfogalom mégis nehezen határozható meg (Robertson 1984). Vajon az osztályt meghatározzák-e olyan specifikus kritériumok mint a lakás, életmód és az attitűdök? Vagy bármennyire is szubjektív, inkább az egyének önbesorolását vegyük-e figyelembe? Ha az utóbbi szempontot vesszük alapul, a népesség egynegyede „középosztály”, majdnem egyötöde „felső munkáosztály” és a népességnek majdnem fele „munkás” (3. táblázat). Figyelembe kell venni azt is, hogy a munkások aránya egyik generációról a másikra csökken, míg a másik két kategória aránya növekszik.

3. TÁBLÁZAT

Társadalmi önbesorolás Nagy-Britanniában, 1984
(Great Britain, 1984: self-rated social class)

Társadalmi osztály	Besorolás (%)	
	önmaga	szülők
Felső-közép	2	2
Közép	25	18
Munkásság felső rétege	19	10
Munkás	48	59
Szegény	3	8
Nem tudja, vagy nem válaszolt	3	2
Összesen:	100	99
A minta nagysága	1675	1675

Forrás: *Social Trends*, Vol. 16, 1986. 23. o.

A negyedik dimenzió az Egyesült Királyságon belüli területi egységek létezése. Ezekből legalább kettőt gyakran nemzetnek tekintenek. Anglia a domináns partner, már pusztán népességszáma alapján is (1987-ben 47,3 millió lakosa volt), Skócia a második (5,1 millió), ezt követi Wales (2,8 millió) és Észak-Írország (1,6 millió). A három kisebb egység együttesen az összes népesség 17 %-át adja. Mind Wales, mind Skócia vonatkozásában a nacionalizmus olyan politikai tényező, melytől nem lehet eltekinteni.

A differenciálódás fentebbi felsorolása két alapvető szempontot foglal magába. A tér felosztásával és elfoglalásával kapcsolatos problémák különböző földrajzi léptékekben jelennek meg; a lakóhelyi közösségtől a nagyobb regionális térségekig. A problémák érezhetővé válhatnak egyszerre egy dimenzióban, de egyszerre kettőben vagy többben is. Például bizonyos etnikai tagoltság alapvető jövedelem-különbségekkel eshet egybe, s ebből adódóan meghatározott tár-

sadalmi osztályhoz kötődik. Minél nagyobb mértékűek az ilyenfajta egybeesések, annál nehezebben kezelhetők a térbeli szegregációval kapcsolatos problémák. Ezekkel a kérdésekkel összességükben nem nagyon foglalkoztak Nagy-Britanniában, s tették ezt valószínűleg azért, mert széles körben vallott az a nézet, hogy itt homogén népességről van szó, vagy ha nem is az, akkor is azzá kell válnia. Rex figyelt fel először arra, hogy a belső városrészek etnikai szegregációjával kapcsolatban: „a több nemzetiségű és több kulturájú társadalom eszméje nem nyert teret sem politikai ideológiánkban, sem a tervezők hivatástudatában... Az ilyen terület létrehozása és tervezése komoly kihívás a tervezők számára, de ezt a problémát még alig méltatták figyelemre.” (Rex 1981, 38. és 41. o.).

Szeparatizmus vagy integráció: jó vagy rossz?

A brit társadalom a II. világháború után olyan osztálystruktúrával rendelkezett, mely rányomta bélyegét a gazdasági és politikai intézményekre, és szemmel láthatóvá tette a lakóhelyi szegregációt. A pusztító háború utáni mámoros győzelemben azt hitték, hogy egy „új Jeruzsálem” építhető fel (Barnett 1986), melyben lebonthatók a társadalmi korlátok, az oktatást és a társadalmi jólétet szolgáló intézkedésekkel elősegíthető az osztálytagoltság felszámolása. Az „új városok” építése, a nyomornegyedek ellen megújult támadás része volt ennek a programnak. Az új város koncepcióhoz hozzátartozott a lakóhelyi egységek eszméje. Eszerint olyan kisebb lakóhelyi területen belül kell biztosítani a kevert társadalmi szerkezetet, ahol a napi élettevékenységek egymással közvetlen közelségbe kerülhetnek. Úgy gondolták, hogy ha különböző jövedelmű és eltérő társadalmi csoportokat földrajzilag összekevernek, akkor az olyan alapvető közszolgáltatásokhoz való hozzájutást is egyenlősíthetik, mint az iskolák, könyvtárak, boltok stb. Továbbá úgy vélték, hogy ha fenn is maradnak a jövedelem- és ízlésbeli különbségek, az együttélés során növekedhet a megértés és tolerancia, elérhetőbb a harmónia.

Ennek az ideálnak meglehetősen ellentmondanak a brit városok térbeli differenciáltságának tényei. (Lásd az olyan modern, klasszikussá vált munkákat, mint Jonesnak Belfastról, vagy Robsonnak Sunderlándról írott tanulmányai. Jones 1960; Robson 1969).

A városi térségek társadalmi szegregációjának megértéséhez a chicagói iskola szociológusai biztosították az elméleti alapokat az 1930-as években. Ezek és más tanulmányok összefoglalták a szegregáció osztály, vallás és etnikai dimenzióit (Burtenshaw és Bateman 1981; Herbert és Johnston 1976; Timms 1971; Peach 1975). Ez azt jelenti, hogy az új város koncepció ellentmondásban állt a megfigyelt valósággal, és az alapvető gazdasági-társadalmi folyamatokkal.

Az Új-Nemzetközösségből való beáramlás állandósulásaival, a bevándorlók egyre inkább bizonyos szűkebb térségekben zsúfolódtak össze; így pl. Londonban a Notting Hillben (Peach 1966 és 1968; Robinson 1986). Ezt a térbeli koncentrációt, a korszak eszményképével ellentétben, a város további differenciálódásának tekintették. Ezzel egyidejűleg a nyomornegyedek felszámolása és a nagy tanácsai lakótelepek építése, s tőlük térbelileg elkülönülten a magánérős lakásépítések, szintén erősítették a tagoltságot.

Az nem kétséges, hogy a bevándorló csoportok között erős térbeli különbségek léteznek, elsősorban Londonban. Az 1981-es népszámlálás minden számbavett személy születési helyét

feljegyezte. Nagy-Britanniában a népesség 6,2%-a született külföldön, és a következőképpen oszlott meg:

Ír Köztársaság	1,1 %
Új-Nemzetközösség és Pakisztán	2,8 %
Egyéb országok	2,3 %
Összesen:	6,2 %

Akik az Új-Nemzetközösségben és Pakisztánban születtek Nagy-London népességének 9,5%-át tették ki. Ezt az arányt az egyes londoni negyedekben jelentős mértékben túllépték a fenti népcsoportok:

Hackney	16,5 %
Ealing	17,0 %
Newham	17,1 %
Haringey	18,7 %
Bent	22,5 %.

Az ország többi részén is megfigyelhető az Új-Nemzetközösségből és Pakisztánból származók koncentrálódása (Slough 13,5 % és Leicester 15,3 %). További számottevő koncentrálódást tapasztalhatunk Bradfordban, Lutonban és Wolverhamptonban (O.P.C.S., 1984).

Sajnálkozunk kell-e vajon az osztályok és etnikai csoportok szegregációja miatt? Van-e ennek egyáltalán valamilyen előnye? Vagy ha mind a teljes integráció, mind a teljes szegregáció elvetendő szélsőség, milyen egyensúlynak kell lenni és hogyan változhat ez az egyensúly időbelileg? Mivel a térbeli szegregáció kikerülhetetlen tény, a politikának milyen irányban és ütemben kell változnia? Ezek azok a nehéz kérdések, melyekre nem adhatók egyszerű és egyértelmű válaszok. Gondolatmenetünk szempontjából alapvető kérdés, hogy a megfigyelt létező elkülönültségeket a kényszer ilyen vagy olyan formája hozta-e létre, vagy önkéntes alapon teremtdtek. Erre a kérdésre adandó válaszuk attól függ, hogy hogyan viszonyulunk az alábbi két, egymással szöges ellentmondásban álló javaslatához: „A Nyugat-indiai és más színesbőrű bevándorlással szemben az egyik leggyakrabban hangoztatott aggodalom az, hogy gettókat teremt. Általánosan elfogadott, s valószínűleg helyes feltételezés az, hogy a gettók a társadalmi kudarc térbeli kifejeződései. Társadalmi szempontból a szétszórtság tűnik ideálisnak.” (Peach 1968, 83. o.). „...az elkülönültség a város szociálgeográfiájának normális formája. Hasonló egyének hasonló döntéseinek terméke — kívülről, a társadalom által rájukkényszerített keretek között — arról, hogy hol éljenek.” (Herbert és Johnston 1976, 2. o.).

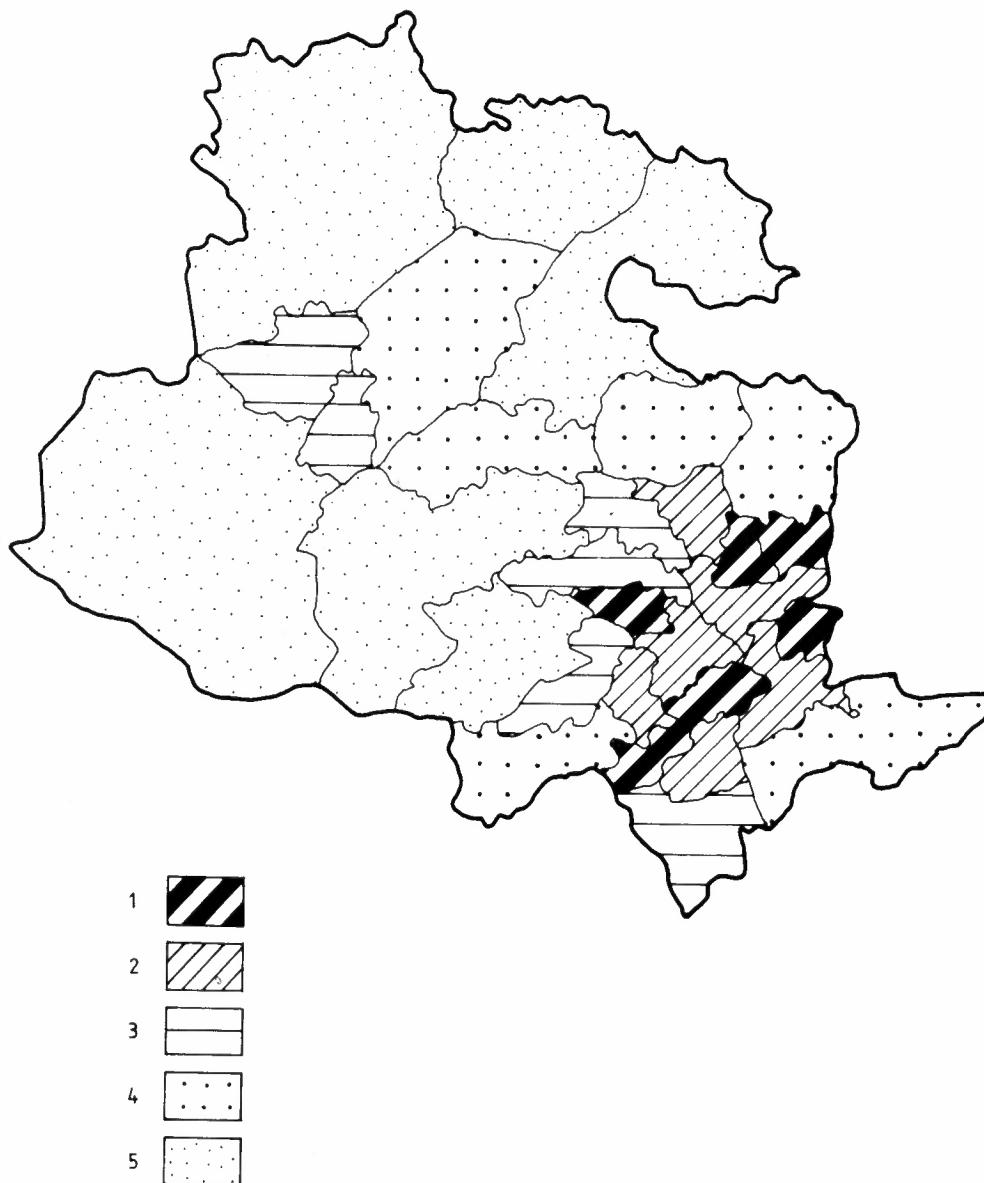
Önkéntes vagy kényszerű szegregáció?

A fenti kérdést fel lehet tenni mind az etnikai-, mind az osztálytagoltság szempontjából. Bár a két dimenzió érintkezik egymással, mostani vizsgálatunkban mégis külön kezeljük őket. Először az etnikai szegregációt elemezzük.

Az etnikai szegregáció 50-es és 60-as évek során végbemenő kikristályosodásakor sokan úgy gondolták, hogy a kezdeti stádiumban lévő „gettók” a közelmúltban bevándoroltak nem spontán magatartásainak következményei. Ezt az álláspontot igen meggyőzően fogalmazta meg Rex és Moore (1967). E két szerző — Sparkbrook részletes birminghami vizsgálata alapján — azt a következtetést vonta le, hogy az új bevándorlókat a lakáspiac kényszerei ösztönözték az összetömörülésre. Az új bevándorlók — kezdetben sokszor csak egy családtagról volt szó — vagy nem voltak jogosultak tanácsi lakásra, vagy túlságosan hosszú ideig kellett várniuk. Ezért kezdetben a tanácsi lakás — egy csekély részüktől eltekintve — gyakorlatilag nem elérhető számukra. Nem igen juthattak lakáshitelhez sem, hiszen alacsony jövedelemmel rendelkeztek, s ráadásul a lakásépítő társaságok még azt a csekély jövedelmet sem tekintették elég stabilnak. Így az Új-Nemzetközösségből bevándorlók kénytelenek voltak magánlakásokat bérelni. Pénzükből csak régi ingatlanok bérlésére futotta, s ezeket több célra is felhasználták. Ebből adódóan a bevándorlók letelepedésében a bérelhető ingatlanok elhelyezkedése volt a kiindulópont. Rex és Moore elmélete elfogadhatóan megmagyarázza azt a mechanizmust, hogy meghatározott helyek miért váltak a betelepülés kiinduló pontjaivá. Nincs meggyőző magyarázat azonban a városi szegregáció állandósulására. Robinson (1979) azzal érvelt, hogy Blackburnben az ázsiaiak szegregációja megfelel annak a 70-es évek elején kifejtett tézisnek, miszerint az ázsiai bevándorlók vissza akarnak térni szülőhazájukba, és a szegregáció önkéntes jellege azért alakulhatott ki, mert ők nem tekintik magukat állandó lakosnak. Azonban Robinsonnak a felfelé irányuló mobilitásra, illetve a koncentrációs területek változására vonatkozó bizonyítéka azt sugalmazza, hogy Blackburn ázsiai lakosai valójában állandó, s nem ideiglenes lakosként viselkednek. Általánosabban fogalmazva, ha az 50-es és a 60-as évek elején végbemenő nagy bevándorlások ideiglenes jellegének tézise igaz lenne, akkor mostanában növekvő kivándorlást kellene észlelnünk, ennek pedig semmi jele.

A szegregációra vonatkozó másik magyarázat szerint a bevándorlók állandó letelepedés szándékával érkeztek, s a létrejött lakóhelyi elkülönülés önkéntes jellegű. A láncszerű migrációs hullám általában jellemző a migrációkra, mint ezt Torsdten Hågerstrand — az Észak-Amerikába irányuló svéd kivándorlással kapcsolatban — kimutatta. Miután létrejön egy hídfőállás az idegen és esetleg ellenséges környezetben, a később érkező bevándorlók hajlanak rá, hogy ők is ott telepedjenek le. Az újonnan érkezettek többnyire ismerik a korábban érkezetteket, számíthatnak arra, hogy kezdetben szállást adnak nekik és segítséget nyújtanak az állásszerzésben. Vagyis az új bevándorlóknak nem kell egyedül végigjárniuk gyakran gyenge angol tudásukkal a korábban érkezettek által már megtett utat. Ebből adódóan a bevándorló csoportoknak előnyük származhat abból, ha egymás közelében maradnak (Boal 1972 és 1976; Peach 1984; Rex 1981). Ily módon lehetőség nyílik arra is, hogy a kisebb jövedelmű személyek és családok — mivel rövidebb térbeli távolságokról van szó — könnyebben fenntarthatják baráti és rokoni kapcsolataikat.

A koncentráció olyan plusz lehetőségeket is jelent, melyekre szétszórtság esetén nincs mód. Például a 60-as évek elején a londoni Sepherds Bush piacon zöld banánt és édes burgonyát, továbbá más, a nyugat-indiaiak által igényelt élelmiszereket is be lehetett szerezni. Ha a befogadó és bevándorló közösség között ellenségeskedés van, akkor az erős szegregáció egyrészt minimálisra csökkenti a kontaktusokat, másrészt védelmet nyújt az esetleges támadások ellen is. Mindezen túlmenően, ha egy nép meg akarja őrizni saját kultúráját, saját külön helyet akar

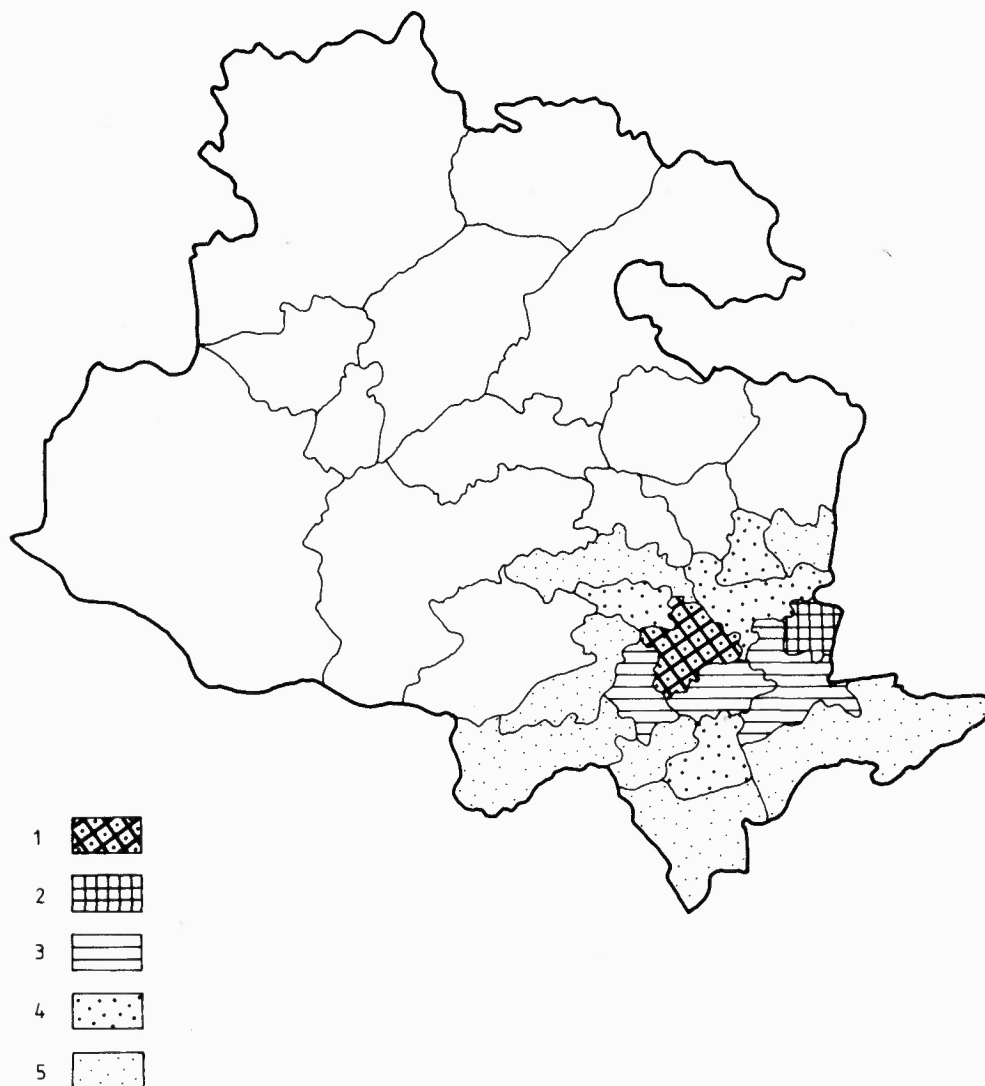

Forrás: Ram és Phillips, 1985

2. ÁBRA

A népsűrűség Bradfordban kerületi bontásban (1981)
(Population density in Bradford by districts, 1981)

Népsűrűség fő/km²: 1 = 4801–12730, 2 = 2801–4800, 3 = 1701–2800, 4 = 1051–1700, 5 = 217–105.

Forrás: Ram és Phillips, 1985

3. ÁBRA

Bradford indián népességű kerületei (1981) (Indian districts of Bradford, 1981)

Az indiaiak aránya: 1 = 0—30%, 2 = 31—50%, 3 = 51—75%, 4 = 76—90%, 5 = 91—96%.

Forrás: Ram és Phillips, 1985

4. ÁBRA

Az indiai Punjab államból származók aránya Bradfordban (1981)
(Proportion of Punjab people in Bradford, 1981)

A punjabiak aránya: 1 = 30% fölött, 2 = 71–89%, 3 = 31–70%, 4 = 30% alatt.

istentiszteleteinek, gyűléseinek, sőt még iskoláinak is biztosítani, akkor ezen alapvető intézmények már önmagukban is ösztönzik a közösséget a helybenmaradásra. A bevándorlók nem alkotnak homogén csoportot. A különböző nemzeti háttérrel rendelkezők elkülönült közösségeket formálnak. Így például Notting Hillben nyugat-indiaiak, Bradfordban pedig ázsiaiak élnek. Ezen túl még az egyes nemzeti csoportosulások is tovább tagolódnak. A nyugat-indiaiak különböző szigetekről jöttek, s ezt jól tükrözi letelepedésük geográfiája (Peach 1966, 1968 és 1984). Az ázsiaiak szintén különböző csoportokra tagolódnak, még egy városon belül is. Így elkülönülnek a gujaratiak és a punjabiak; vagyis azok akik urdu nyelven beszélnek (Robinson 1979 és 1984; Ram és Rees 1985). A bevándorlók származási hely szerinti elkülönülése a bevándorlási zónákon belül egyértelműen jelzi a tudatosságot. Ezt a benyomást megerősíti az a tény is, hogy az elmúlt 20—30 évben elhelyezkedésük szembevetőn változott az egyes városokon belül. Tehát a koncentráció megmaradt, de földrajzilag elmozdult. A helyzetet Banton a következőképpen foglalta össze: „... lehetséges, hogy még ott is, ahol a foglalkoztatásban és a lakásellátásban sikerült leküzdeni a diszkriminációt, a kisebbségi közösségek a társadalmi élet bizonyos szféráiban ragaszkodnának különállásukhoz.” (Banton 1967, 388. o.).

Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy az Új-Nemzetközösségből érkezők Nagy-Britannia egész területén szétszóródtak. Az 1981-es népszámlálás számbavette a születési helyet, és minden egyes körzetben feljegyezte a külföldön születettek arányát is. Ha csak az Új-Nemzetközösségben és Pakisztánban születetteket vesszük is figyelembe, a 4. táblázat akkor is igen meglepő képet mutat. Ezek az etnikumok (indiaiak, pakisztániak) minden egyes népszámlálási körzetben jelen vannak, viszont azoknak a körzeteknek a száma, ahol nagyobb arányban képviseltetik magukat, igen csekély. A nagymértékű szétszórtság és a viszonylag kis létszám a letelepedés önkéntes jellegére utal még akkor is, ha ez az egyes körzeteken belül jelentősebb koncentrációt eredményezhet (ez rendszerint így is van).

4. TÁBLÁZAT

Az Új-Nemzetközösségben és Pakisztánban születettek aránya Nagy-Britanniában 1981-ben

*(Great Britain, 1981: Percentage of the population born in the
New Commonwealth and Pakistan)*

Százalékos arányok	Körzetek és választókerületek száma
0,1 — 0,9	224
1,0 — 1,9	125
2,0 — 4,9	73
5,0 — 9,9	23
10,10—14,9	8
15,0—19,9	5
20,0 fölött	1
Összesen:	459

Forrás: O.P.C.S., 1984

Ugyanakkor tény az, hogy az etnikai szegregáció okai időbelileg változhatnak. Valószínűnek tűnik, hogy kezdetben a Rex és Moore által leírt kényszermechanizmus érvényesült, s ezt csak megerősítette a befogadó népesség ellenséges magatartása. Az idő előrehaladtával az önkéntes jelleg válhat fontosabbá, bár a folytatódó ellenséges hangulat, az alacsony jövedelmek és a magas munkanélküliség miatt fennálló korlátozott választási lehetőségek is ebbe az irányba hatnak. Ugyanakkor a befogadó közösség később kevésbé erőltette a homogénné válást, s jobban hajlott arra, hogy elfogadja a nyelv és kultúra sokféleségét. (Így például a BBC a hírekben nem ragaszkodik többé a királyi család által beszélt, és normaként elfogadott angolhoz.) Ezáltal könnyebbé vált annak elfogadása, hogy az egyes etnikai csoportok fenn akarják tartani saját külön identitásukat.

Az osztály szegregáció az etnikai szegregációtól már az első pillanatban különbözőnek látszik abban, hogy az egyéni és intergenerációs mobilitás az egyes osztályok között lehetséges, viszont az egyes etnikai csoportok között nem (illetve csak vegyes házasságok révén). A társadalmi szelekciós folyamatokra vonatkozó koncepciók szerint az osztály és etnikai tagoltságnak mégis ugyanazok a gyökerei. Ha elfogadjuk a chicagói város-ökológiai iskola elméletét, valamint a piac elsődlegességét, akkor azt is el kell fogadnunk, hogy a térbeli kiválasztódás a jövedelmek alapján történik. Mivel az osztály és a jövedelem szorosan összekapcsolódik, a szegregációt a társadalmi státusz határozza meg. Ha a piacgazdaságban az egyének — körülményeik alapján — szabadon választhatnak letelepedési helyet, akkor a városon belüli térbeli különbségek természetesen a társadalmi különbségeket tükrözik. Ezeket a térbeli jellemzőket csak akkor tekinthetjük problematikusnak, ha társadalmi különbségeket tükröznek, vagy ha maga a térbeli kiválasztódás teremt problémákat, mint ezt a „deprivációs ciklus” képviselői állítják.

A brit lakáspiac tagolt jellege azonban akadályozza az egyének és családok szabad mozgását, illetve egy részüket olyan helyzetbe kényszeríti, hogy ők maguk ébrednek rá korlátozott szabadságukra. 1986-ban az összes lakások 63 %-ában a tulajdonosok laktak, a helyi tanácsok tulajdonában lévő bérlakások aránya 27 % volt, és a magánszemélyek által bérbeadott lakások aránya csak 10 % volt. A tanácsi lakásokat alacsony jövedelműeknek szánták, akik a szabad piacon nem tudták megvásárolni a civilizált élethez nélkülözhetetlen, minimális alapterületű lakásokat. A tanácsi lakásokat általában a munkásosztállyal kapcsolták össze, míg a magántulajdont a középosztállyal azonosították.

A lakások birtoklási módjában drámai változások történtek az elmúlt évtizedekben. 1913–14-ben a magánszemélyek által bérbeadott lakások aránya elérte a 90 %-ot, a tulajdonosok által lakott ingatlanok aránya 8 % volt, míg a helyi hatóságok csak a lakásállomány 2 %-át birtokolták (Balchin 1985). A magánszemélyek által bérbeadott lakások aránya később folyamatosan csökkent, ami összefüggésben volt a bérleti díjak szabályozásával és egyéb intézkedésekkel. Ennek következtében nőtt a saját lakásban élők aránya. Ugyanakkor ebbe az irányba módosította a lakáviszonyokat az „új városok” 1978–80-ig növekvő lakásállománya is. Az utóbbi évtizedben a helyi szervek által épített lakások aránya, s ezen belül az új városokban építettek is csökkent. A következő lépés az volt, amikor 1980-ban a „legyen tiéd amiben laksz” jogának biztosításával a közösségi tulajdonban lévő lakásokat egyre nagyobb számban vásárolták meg bérlőik. Így a tanácsi lakások aránya 1978–80 és 1986 között 32 %-ról 27 %-ra csökkent. 1980–86 között majdnem 97 ezer helyi közösségi tulajdonban lévő

lakást adtak el, más szóval az 1978—80. évi állomány 14%-át (*Social Trends*, Vol. 18, 1988, 132. és 136. o., illetve Kleinman és Whitehead 1987).

Közvetlenül a II. világháború után égetően nagy szükség volt újabb lakásokra, részben azért, hogy a nyomornegyedek felszámolását célzó programokat újra lehessen kezdeni. Széles körben elterjedt volt az a vélemény, hogy az egységnyi költségek csökkenthetők, ha az egyes beruházások nagyobb méretűek. Ezért a nagyobb városokban vagy a városok körül tanácsi lakónegyedeket, sőt a magánlakásépítések is nagy léptékekben képzeltek el és valósították meg. Mondani sem kell, hogy ez ellentétben állt a társadalmilag vegyes lakóhelyi egységek eszméjével, vagyis éppen azzal az alapelvvel, mely alapján az „új városok” épültek. A használati formák közötti fel- és lefelé irányuló mobilitás lehetőségei ennek következtében korlátozottak. Normál körülmények között saját tulajdonú lakását önként nem hagyhatja el a tulajdonos, hogy tanácsi lakásba költözzön, hiszen vagy egyszerűen meg sem felel a tanácsi lakáshoz jutás feltételeinek, vagy olyan kevés pontot tud szerezni, hogy a hosszú-hosszú sor végére kerülne. Sok bérlő viszont bennragadt a tanácsi bérlakás csapdájában. Egyrészt, mert nem voltak képesek a jelzálog előleg megfizetésére, vagy ha netán ez sikerült, jövedelmük változékonysága miatt nem tudtak megfelelni a feltételeknek. Az a tény, hogy mostanában a tanácsi lakások 14%-át adták el a kedvezményes „elővásárlási jog” keretében a benne lakóknak azt jelzi, hogy valóban van egy jelentős csoport, amely változtatni akart bérlői státuszán, de képtelen volt rá. A fenti törvényjavaslatot Thatcher asszony konzervatív kormánya nyilvánvalóan politikai okok miatt terjesztette be, így próbálva megtörni a munkáspárt választási dominanciáját a tanácsi lakónegyedekben. Ez a politika sok tanácsi lakás bérlőjét érzékenyen érintette, de ma már a munkáspárt is hivatalosan elfogadja ezt az elvet. Az „elővásárlási jog” törvénybeiktatása azonban a közeljövőben sokkal távolabb mutató fejleményekhez vezet. Míg általánosságban csökkenti a tulajdonszerzési korlátokat és a mobilitási akadályokat, ugyanakkor sok jelenlegi tanácsi bérlőben azt az aggodalmat kelti, hogy azok akik valóban rászorulnak a közületileg biztosított lakásra, tovább marginalizálódnak és szegregálódnak. E tendencia ellen szól az a tény, hogy az egykor monolitikus tanácsi negyedekben megjelentek a saját tulajdonukban lakó családok.

A birtoklás jól mérhető hatást gyakorol a földrajzi mobilitásra. A tanácsi bérlők viszonylag szabadon mozognak a helyi tanácsi lakásállományon belül, így ha az első lakás esetleg nem megfelelő elhelyezkedésű a bérlő számára, ez a probléma esetleg lakáscserével megoldható. Az effajta válogatás azonban odavezet, hogy helyi szinten létrejönnek a „jobb” és „gyengébb” lakónegyedek, és ez az állapot tartósan fenn is marad.

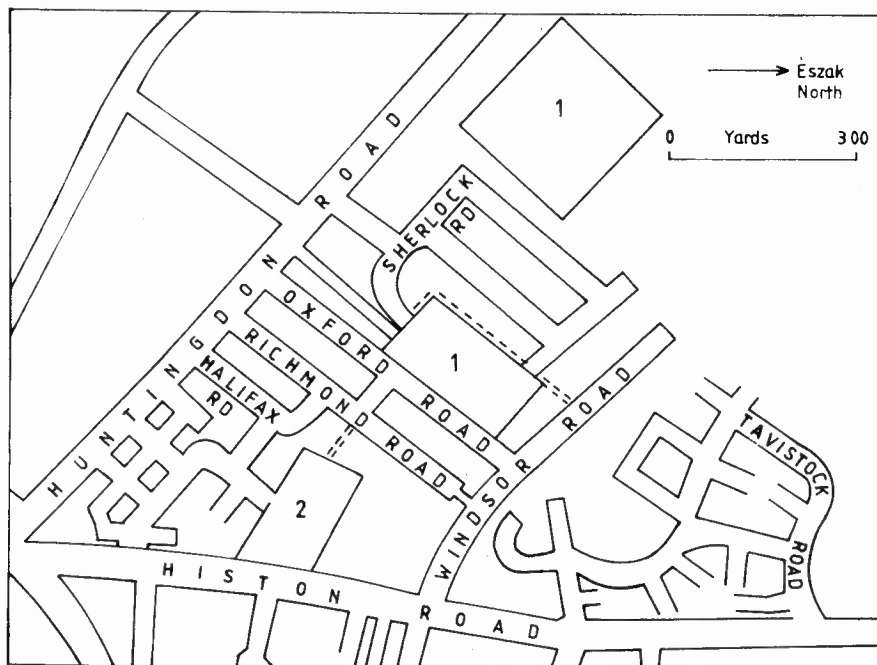
A települések közötti migráció ugyanakkor rendkívül nehézkes, s így számbelileg jelentéktelen. A tanácsi bérlők földrajzi mobilitási esélye 50%-kal magasabb, mint a lakástulajdonosoké, mégis azok között, akik ténylegesen lakóhelyet változtatnak, a lakástulajdonosoknak 14-szer nagyobb az esélye, hogy az egyik régióból a másikba költözzenek. Tehát a lakástulajdonosok sokkal inkább képesek a régiók közötti mobilitásra, mint a tanácsi bérlők. Azon tanulmány szerzői, amelyből a fenti adatokat idéztük, konklúzióként megjegyzik: „Következtetéseink egyfajta értékelését jelentik a közigazgatási és politikai eltökéltség hiányának, vagyis annak, hogy valóban szembenézzenek a tanácsi lakások igazgatásának bonyolult problémáival. Tehát nem bocsátkozunk vitába azon központi kérdéssel, hogy kívánatos lenne-e a tanácsi lakásállomány csökkentése.” (Hughes és McCormick 1981, 936.o.)

Bizonyos, hogy a lakásállomány éles szétválasztása tanácsi és magántulajdonban lévő laká-

sokra az egyik fő forrása a háztartások közötti egyenlőtlenségeknek. Nem vitás, hogy mind a magán, mind a tanácsi ingatlanok adott széles skálája hozzájárul a lakóhelyi övezetek homogenizálásához, és a közöttük lévő társadalmi különbségek éleződéséhez.

A tér mikroléptékű tagoltsága

Mindnyájan ismerjük azt, hogy a városi övezeteken belül a „természetes” korlátok hogyan választják el egymástól az egyes társadalmi csoportokat. A vasutak és csatornák klasszikus példái ennek, s ezt a sort egészítik ki mostanában a városi autópályák. Az ilyen, általánosan elfogadott korlátok kiküszöbölése nagyszámú híd vagy alagút építésével túl költséges volna. Ugyanakkor közismert azoknak a kertes elővárosi úthálózatoknak az esete, melyeknek nincskülső kapcsolódásuk, így belső rendszerű töredékekké váltak. Ez a befejezetlenség létrejöhett történelmi véletlen során, vagy a tervezők tudatos döntéseinek következményeként is. Bármilyen is az ok, a végeredmény az, hogy ezek az utak bizonyos irányokban ösztönzik, míg más irányokban korlátozzák a mozgást. Vagyis így bizonyos háztartások összetartoznak, s ezzel egyidejűleg elkülönülnek a többiekől.

Forrás: Ram and Phillips, 1985. Census of population

5. ÁBRA

*A lakóhelyi úthálózat összekapcsoltsága Észak-nyugat Cambridge-ben
(The limited connectivity of residential road systems, part of north-west Cambridge)*

Az 5. ábra illusztrálja ezt a széles körben elterjedt jelenséget. A térkép egy olyan kis területet ábrázol, mely Cambridge központjától észak-nyugatra terül el. A város XIX. századbeli terjeszkedésével a század végén elkezdtek építkezni a Huntingdon Roadon. A XX. század elején a Halifax Road térségében megépítették a Richmond Roadot és az Oxford Roadot. A Windsor Road a két világháború között épült, míg a Tavistock Roadból elágazó utcák 1945 után. A legnagyobb méretű épületek a Scherlock Road térségében találhatók. Ezen kis térségek között jelentős társadalmi különbségek vannak, melyek szorosan kapcsolódnak az építmények korához, stílusához, illetve a fejlesztések körülményeihez. Az úthálózat önmagában is bizonyos elkülönültséget jelez, s néhány gyalogjárda vonalvezetése ezt csak részben enyhíti. Az ott lakók elfogadják a közlekedés részleges korlátait, ezeket magától értetődőnek tekintik, s az is igaz, hogy új összekötő utak építése az érzékelhető előnyökhöz képest aránytalanul drága lenne. Ha az 1. és 2. ábrát összehasonlítjuk spekulálhatunk azon, hogy mi történt volna, ha a Carlton Road és a Wentworth Road is enklávét képezne, vagyis nem kapcsolódna a Jackson Roadhoz.

A fentihez hasonló eset szinte minden városban előfordul, s nem mint egyedi aberráció, hanem mint tipikus forma. Az ilyen esetekben rejlő társadalmi problémakezelési módot hallgatólagosan elfogadják; egyrészt alig veszik észre, és soha nem kommentálják, másrészt a tér ilyenfajta feldarabolása a térség lakóiban megerősíti azt az érzést, hogy ő ismeri szomszédait és bizonyos védelmet jelentő zártság érzetét kelti benne. Az embernek a személyes tere feletti ellenőrzése bizonyos mértékig kiterjed a közvetlen közterületre. Az ilyenfajta ellenőrzés hiánya a legnagyobb probléma az óriási toronyházak lakói számára.

Iskola, lokalitás és választás

Nagy-Britanniában különös helyzettel állunk szemben. 1945 óta az az uralkodó nézet, hogy az oktatásban fel kell számolni az osztálykorlátokat, s jobb lehetőségeket kell biztosítani a „munkásosztályból” származók részére. Ennek elérésére a szelektivitás felszámolását tekintették a leghatékonyabb módszernek. Ezzel összefüggésben az általános középiskolák súlyát növelték meg.

Mind az alap-, mind a középfokú szinten tipikus, hogy minden iskolának megvan a maga vonzáskörzete, így — kevés kivételtől eltekintve — az adott vonzáskörzetben minden gyereknek ugyanabba az iskolába kell járnia. Általánosságban azt feltételezik, hogy a szelektivitás hiánya növeli a hátrányos helyzetűek esélyét anélkül, hogy csökkentené a kedvezőbb helyzetűek pozícióját. Úgy vélik, hogy a társadalmi osztályok iskolán belüli keveredése hozzájárulhat a társadalmi ellentétek enyhítéséhez.

A társadalmi keveredés fenti ideáljától a legszembetűnőbb eltérést a magániskolák jelentik, melyek az ország tanulóinak 7%-át iskolázzák be. Az iskolai külön ellátásnak azonban vannak más módszerei is, s bár nincs szó politikai ellentmondásról, ez nem jelenti a külön ellátás tényének mellőzhetőségét. Bizonyos fizikai károsodásban szenvedő tanulók (pl. süketnémák) az állam pénzén fenntartott speciális iskolákba járnak. Sokkal nagyobb számú tanulót érint az önkéntes támogatást kapó iskolák fennmaradása, ahol a költségek nagyobb részét ugyan az állam fizeti, de az iskola sajátos vallási irányt követ. 1986-ban a tanulók 23%-a önkéntes adományokból fenntartott iskolákba járt. Az elemi iskoláknál az anglikán egyház dominál, a középiskolák

szintjén a római katolikus, míg az önkéntes adományokból fenntartott régebbi iskolák között a metodista és a zsidó felekezeti iskolák töltenek be fontos szerepet (*Social Trends*, Vol. 18, 1988. 53.o.). A homogenizáló eszmétől való másik fő eltérést a walesi nyelv oktatása jelenti a Walesi hercegség iskoláiban. A walesi nyelv ma már bizonyos iskolákban az oktatás nyelvévé vált, s széles körben tanítják második nyelvként is. Ez a helyzet lényegesen változni fog, mivel a nemzeti tanterv 1992-től tervezett bevezetésével, ezután a walesi nyelvet minden kétnyelvű iskolában alaptárgyként, míg máshol alapozó tárgyként tanítják majd. A cél az, hogy minden, 16. életévét betöltő, s az iskolát befejező személy a „walesi nyelvet meglehetősen folyamatosan beszélje” és ezáltal „Walesben kétnyelvű társadalom jöjjön létre”.

Mivel a nem benntlakásos iskolák tanulói egészen kicsiny körzetből toborzódnak, az iskolán belüli társadalmi összetételt az adott vonzáskörzet határozza meg. Így pl. a munkásnegyedek vagy a középosztály által lakott szuburbia stb. A tanulók egy iskolán belül csak egészen kivételes esetben reprezentálják az egész társadalom keresztmetszetét. A szelekció hiánya a felvételnél ezért nem garantálja a társadalmi osztályok keveredését és az osztálytagozódás enyhülését. A létező térbeli különbségek valójában csak megerősödhetnek a lakáspiacon keresztül, ha a szülők hajlandók „felárat” fizetni azért, hogy a nagyra tartott iskolák vonzáskörzetében lakjanak.

Így az oktatási ellátás háború utáni homogenizáló ideáljának már jóideje nem sok gyakorlati szerepe van. Mégis érvényesül még az a feltevés, hogy a Nyugat-Indiai Szigetvilágból, Indiából és Pakisztánból érkező bevándoroltak gyermekeinek a helyi iskolákat kell látogatni, hogy a befogadó közösség hivatalos nyelvén kapjanak oktatást, illetve, hogy elsajátítsák annak vallását és kultúráját. Bármekkora nehézségekkel néznek is szembe ezek a bevándorlók, ezidáig általánosan elfogadott volt, hogy ez a politika biztosítja a legjobb formát a bevándorlók integrálására.

A jelenlegi konzervatív kormány szerint a szülőknek nagyobb választási szabadságot kell biztosítani és erőteljesebb ellenőrzést kell gyakorolniuk az iskolák irányítása felett. Mostanában ezeket a politikai célokat jogszabályokba öntötték, enyhítve az iskolák vonzáskörzetének korlátozó szerepét. Nagyobb pénzügyi önnállóságot adtak az egyes iskoláknak, biztosítva, hogy kiválhassanak a helyi közigazgatás hatásköréből. Az így kivált iskolák a támogatást közvetlenül az Oktatási és Tudományos Minisztériumtól kapják. Ez a politikai irányvonal összekapcsolódik egy potenciálisan nagyon fontos társadalmi jelenséggel. Az a tény, hogy a háború után a bevándorlók néhány helyre zsúfolódtak össze (ez főleg Londonra igaz, de máshol is jellemző) azt jelenti, hogy bizonyos iskolákban a tanulók döntő többsége nemzeti kisebbségekből verbuválódik. Például London belvárosában 20 olyan középiskola van, ahol a nemzeti kisebbségek aránya 60% feletti (*The Economist*, 1987. szeptember 12, 32.o.). Az évek során a befogadó közösséghez tartozó szülők ezekben a körzetekben többször elégedetlenkedtek, mivel úgy vélték, hogy gyermekeik itt alacsonyabb szintű oktatást kapnak. Az általános tapasztalat az, hogy a bevándorlók gyermekeinek gyenge angol tudása akadályozza a normális oktatást. A szülők elégedetlensége akkor vált széles körben ismertté, amikor 1987-ben 26 fehérbőrű tanuló tiltakozott amiatt, hogy a kirkleesi oktatási hatóság nem engedte meg számukra az általuk első helyen választott overthorpe-i iskola látogatását. Ehelyett a 7—8 éves tanulóknak a headfieldi iskolába kellett járniuk. Mindkét iskola az anglikán egyházhoz tartozik, s úgy tűnik, hasonló oktatási színvonal jellemzi őket. Azonban míg Headfieldben a gyerekek 90%-a ázsiai eredetű, addig Overthorpe-ban

90%-uk fehér (*The Economist*, 1987. szeptember 12, 32.o.). Az incidens több szempontból igen sajnálatos volt. Egyrészt a szülők — egy évvel a beiskolázási körzetek megszüntetése után — már nagyobb rugalmasságra számítottak. Másrészt a szülők óhajának elutasítása olyan helyi döntés volt, mely ellentétben állt az oktatási hatóságok irányvonalával. Ez esetben, miután a tanulók 1 évig magánoktatásban részesültek egy pub-ban, a Legfelsőbb Bíróság döntése nyomán a helyi tanács teljesítette a szülők kérését (*The Independent*, 1988. December 10.)

Néhány bevándorló szintén idegenkedett attól, hogy gyermeke a helyi iskolába járjon és így „olvadjon be”. Főleg a fundamentalista mohamedánok hangsúlyozzák, hogy a vallási és világi élet nem választható el egymástól. A napi ötszöri imádkozás, a serdülő lányok fiúktól való szigorú elkülönítése, és az előírt öltözködési szabályok nem tarthatók be a befogadó közösség elveire épülő iskolákban. Ezen speciális igények kielégítése érdekében az elmúlt 7 évben 14 önálló mohamedán iskolát alapítottak Angliában (*Social Trends*, Vol. 18, 1988. 53.o.). Ezekben az iskolákban a tanulók összlétszáma azonban igen csekély, 1500 fő, vagyis a mohamedán gyerekeknek csak egy elenyésző töredéke jár ide. Az ilyen iskolák alapításának ténye jelzi, hogy a mohamedán bevándorlók minden nehézség ellenére fenntartják kulturális identitásukat.

Mostanában talán az a legjelentősebb új fejlemény, hogy az önálló mohamedán iskoláknak önkéntes adományokra épülő státuszt igyekeznek adni. Eddig két ilyen kérelem érkezett, az egyik Batleyből a *Zakaria Muslim Girls' High School*-ból, a másik Londonból a brenti körzetből, az *Islamia Muslim Schcool*-ból (Midleey 1988). Ezek a kérelmek nagyon fontos problémákat vetnek fel. Logikailag nem utasíthatók el azon az elven, hogy önkéntes adományokra épülő státuszú iskolákat csak a már eddig is reprezentált kisebbségek létesíthetnek. Valójában a szülői választást szélesítő racionális politika alapján egyértelműen támogatni kell az ilyen kérelmeket. A munkáspárt el is fogadta ezt a logikát (*The Independent*, 1989. május 9.) Felvetődik azonban az a gyakorlati probléma, hogy az ilyen iskolák kisméretűek — a *Zakaria Muslim Girls' High School* létszáma csak 127 fő — s ez egy középiskola esetében nagyon magas egy főre jutó költséget jelent, és korlátozza a tanrendi sokszínűséget.

Melyik a kisebbik rossz? Megadni az önkéntes adomány státuszt (esetleg minőségi követelményhez kötni a központi támogatást), vagy az elutasítás? Az engedélyezés megnyitja az utat a további kérelmek előtt, s ennek következményeképpen hosszabb távon az etnikai különbségek fokozódhatnak. Az elutasítás annak kockázatát jelenti, hogy szervezett kampányok indulnak, elszabadulnak az indulatok, és a jelenlegi bonyolult helyzet csak tovább súlyosbodik. Mindenestre, ha az önkéntes adomány státuszt nem adják meg, az elkülönült magánfinanszírozású iskoláztatás nem szűnik meg, tehát az alapvető probléma továbbra is fennmarad. E probléma megoldásában az érzelmi megközelítés nem visz előre, ezért nem helyeselhető az olyan megfogalmazás, miszerint az önkéntes adomány státusz megadása: „a nemzet iskoláiban a faji megkülönböztetés felé tett újabb lépést” jelentené (Migley 1988). Ha Svédország esetét vesszük példaként láthatjuk, hogy ott törvény biztosította joga „minden bevándorolt gyermekének, hogy anyanyelvén tanuljon, gyakran egészen kis létszámú osztályokban”. (*The Economist*, 1988. november 12, 28. o.) Valószínűleg a svédek nem örülnének annak, ha oktatási rendszerüket faji apartheidnek neveznék, s hasonlóképpen nem értenének egyet azzal sem, hogy a kisebbségi nyelvek használata egyértelműen korlátozza a társadalmi beilleszkedést. Éppen ellenkezőleg, tapasztalataik azt mutatják, hogy a kisebbségi nyelven megszerzett önbizalom és előrehaladás

elősegíti a későbbi, svéd nyelven elért sikereket. Ezek a gyakorlati tapasztalatok iránymutatók lehetnek brit körülmények között is a legmegfelelőbb döntések kialakításában.

Az oktatásban a jövedelemtől független választási lehetőségek kiszélesítésével párhuzamosan elkerülhetetlennek látszik, hogy az iskolák karakter- és osztályösszetétel szempontjából sokszínűbbé váljanak. Ennek következtében az iskolák pontosabban fogják tükrözni a brit társadalom plurális jellegét, s ez szakítást jelent a háború utáni reformok homogenizáló ideáljával.

A brit nemzetek

Az angolok, a walesiek, a skótok és az írek mind erős nemzet-tudattal rendelkeznek, mely mélyen gyökerezik a brit szigetek történelmében és geográfiájában (Hechter 1975). Az írek évszázadokon át elutasították az angol dominanciát, s bár 1921-ben az Ír Köztársaság létrejött sok problémát megoldott, Észak-Írországból a mai napig is súlyos etnikai-vallási gondok vannak. Bár Skóciában és Walesben a helyzet békés — nincsenek jelen azok a tragédiák, melyek Észak-Írországot sújtják —, mégis vannak nemzetiségi problémák itt is. Ez a közigazgatás decentralizálására vonatkozó 1979. évi referandum idején tört felszínre.

Bár a parlament az Egyesült Királyság egészére vonatkozó törvényeket hoz, a tényleges közigazgatás Skóciában és Walesben eltér az anglaitól. Mindkét országnak van egy-egy államtitkára, akik miniszteri ranggal rendelkeznek és így jelentős hatalmuk van. Mindkét államtitkárt jól kiépített apparátus segíti munkájában. Ismeretes, hogy a walesiek sikeresen megőrizték nyelvüket és kultúrájukat. A skótoknak teljesen sajátos jogrendszerük van, s ugyanígy egyedi jellegű oktatási, valamint egyetemi rendszerük is. Azt lehet mondani, hogy mindkét ország felülreprezentált a brit parlamentben. Ha az 1983. évi választókerületi beosztást az angliaihoz hasonlóan alakították volna ki, akkor Skóciának csak 58 képviselője ülne a parlamentben (ténylegesen 72 képviselői hellyel rendelkezik). Hasonlóképpen Walesnek is 7 hellyel kevesebb jutna a jelenleginél.

Az előzőekben jelzett különbségek a legfontosabbak, de ez a lista folytatható. Kimutatható, hogy bár a népesség szabadon mozog a skót vagy walesi határnál, s az áruk is akadálytalanul áramlanak, ezen országok területe mégis a tér egy fajta tagoltságát jelenti. A jelenlegi rendelkezéseket egyesek vitatják. Bizonyos skót és walesi csoportok szerint az önkormányzati jogkörök nem eléggé széleskörűek. Más oldalról azt az érvet vetik föl, hogy ez a két terület olyan jogtalan előnyökkel rendelkezik, melyek károsak a fejlettebb régiók számára. Ebből egyesek azt a következtetést vonják le, hogy az angol régióknak Skóciához és Waleshez hasonló privilégiumokkal kellene rendelkezniük.

Walesben az elégedetlenség az angolok által vásárolt hétvégi házak felgyújtásában nyilvánul meg. Sőt, még azoknak a lakásügynököknek a házáat is felgyújtják, akik ezeket a vásárlásokat lebonyolították. A tiltakozásokat nem csak az váltja ki, hogy a hétvégi házak vásárlása emeli a lakásárakat, és így a helyi lakosok számára megnehezíti az ingatlanvásárlást, hanem valójában mindez a kulturális felhígulás elleni lázadás. Szerencsére az ilyen gyújtogatások száma viszonylag csekély.

A nacionalizmus legfőbb reprezentánsai a walesi *Plaid Cymru* és a *Scottish National Party* (Skót Nemzeti Párt). Mindkét párt az általuk képviselt nemzetek ügyeibe való nagyobb beleszó-

lásért harcol helyi szinten. A 70-es évek elején a nemzeti érzés olyan erős volt, hogy mind a konzervatív párt, mind pedig a munkáspárt valósággal megrémült. S mindkét párt töprengeni kezdett azon, hogy hogyan tudnák kifogni a szelet a felerősödő nacionalista érzések vitorlájából. Parlamenti törvény alapján rendelkezés-tervezetet fogalmaztak meg arról, hogy bizonyos jogokat átadnak a walesi és skót nemzetgyűlésnek. Az ezt megerősítő referendum során Skóciában egyértelműen elutasították e rendelkezést, míg Walesben minimális szavazat hiányzott az elfogadásához. Így egy időre a hatáskörök leadása megszűnt égető probléma lenni, s mindkét nacionalista pártnak lehanyatlott a csillaga. A közelmúltban azonban újra felvetődött a hatáskörátadás problémája, főleg Skóciában. A munkáspárt megdöbbsen, amikor Govau-ban az időközi képviselőválasztáson a korábbi biztos képviselői helyet elorozta tőle a skót nacionalista párt. A konzervatívok sem örülhettek a munkáspárt kudarcának, mert ők maguk is megsemmisítő vereséget szenvedtek Skóciában az 1987. évi általános választásokon.

A hatáskörök átruházása az angol határtól északra bizonyára hosszabb ideig alapprobléma marad. A munkáspárt megígérte, hogy ha újra hatalomra jut, törvénybe fogja iktatni a hatáskörök átruházását Skóciára (és ha Walesben ezt kívánják, akkor ott is), ugyanakkor a Skót Nemzeti Párt Skócia teljes függetlenségét javasolja az Európai Közösség által biztosított kereteken belül. A munkáspárt a szakszervezeti és az egyházi közgyűlés létrehozását szorgalmazza a határtól északra. Tudnunk kell, hogy a konzervatívok Skócia 72 parlamenti körzetéből csupán 10-ben győztek a legutóbbi általános választásokon, ugyanakkor a parlamentben biztos többségük van; így tehát a fenti kettősség határozza meg álláspontjukat.

Összefoglalás

Széles körben elfogadott nézet, hogy a mi angol kultúránk homogén, melyet csupán kivételesnek tekinthető szituációk törnek meg; nevezetesen a jogilag elkülönült „országrészek”. Ezek közül az egyikben (Észak-Írország) a vallási problémák okoznak speciális nehézségeket, s emellett van még néhány olyan terület, ahol az etnikai kisebbségek a népesség jelentős részét alkotják. Korábban bíztak abban, hogy az Új-Nemzetközösségből kiinduló bevándorlás ellenőrzésével lehetővé válik a háború utáni bevándorlók „integrálása” a befogadó közösségbe.

Néhányan úgy gondolták, hogy ez az új bevándorlás ideiglenes jellegű, és a bevándorlók vissza fognak térni oda, ahonnan jöttek. Így az etnikai különbségekből adódó tényleges, vagy potenciális problémákat nem vették komolyan.

A tanulmányunkban felsorolt tények azt sugalmazzák, hogy a brit társadalomról kialakított fentebbi kép nem teljes, hanem befejezetlen. Ahelyett, hogy kulturális homogenitást feltételeznénk, és elismernénk „néhány kivételes esetet”, sokkal realitásabb dolog tudomásul venni, hogy társadalmunk valójában nem homogén, és határozott osztálytagoltság, etnikai és nemzeti-tudatbeli különbségek léteznek. Ráadásul ez a pluralitás nem hirtelen tűnt fel, hanem mélyen gyökeredzik történelmünkben. Gondoljunk csak a Skócia, Wales és Írország közötti különbségekre, a protestáns/katolikus megosztottságra és az osztálytagoltságra. A háború utáni bevándorlás új dimenziót teremtett a színesbőrű kisebbségek megjelenésével. Figyelembevétel a hosszan fennmaradó különbségeket az angolok, a walesiek, a skótok és az írek között, vagy maguknak a vallási különbségeknek és szembenállásoknak a hosszú történetét, valószínűtlen, hogy az Új-

Nemzetközösség bevándoroltjai szükségszerűen feladnák saját kultúrájukat. Sőt, feltehetjük a kérdést, hogy meg kell-e ezt egyáltalán tenniük?

Ha a befogadó közösség valóban homogén, és a bevándorló csoportok számbelileg elenyésző számúak, akkor nagy valószínűséggel számíthatunk az új jövevények beolvadására. Ha viszont a befogadó közösség maga is hosszabb ideje plurális jellegű, akkor az alkalmazkodás kényszere is gyengül, főleg ha nagyobb bevándorló csoportról van szó. Ha a befogadó közösség maga is plurális, és ha a bevándorlók megőrzik identitásukat, valószínűnek látszik, hogy ez a sokféleség fennmarad. Ezt minden bizonnyal erősíti a jelenlegi kormányzat is a személyes választás és felelősség értékeinek hangsúlyozásával.

Ha feltételezzük, hogy a politika célja a békés és méltányos feltételek fenntartása, akkor a jövőben szembe kell néznünk a következő alapkérdéssel: a többségnek, a befogadó közösségnek távlati célja lehet-e a kisebbségek asszimilációja? Vagy inkább az a kevésbé távlati cél követendő, hogy a kisebbségi csoportokat integrálni kell a befogadó közösségbe, ugyanakkor a kisebbségek fenntartják saját különállásukat. Az első alternatíva, az asszimiláció, csak hosszútávú, több generáción keresztül megvalósítható cél lehet, vagyis ezt nem lehet reális, közvetlen célkitűzésnek tekinteni. Az integráció ennél nyilván sokkal inkább megvalósítható és rövidebb távú célkitűzés lehet. Vajon az integráció szükséges-e a békés és méltányos állampolgári viszonyok fenntartásához, illetve biztosításához? Egyáltalán, mit értünk integráción? Lehetséges-e, hogy az integráció elérésének legjobb módszere a létező különbségek elismerése és olyan politika alkalmazása, mely lehetővé teszi ezek fennmaradását? Ha ez igaz, akkor ezek a célok csak úgy valósíthatók meg, ha az egyének és csoportok toleránsak mások másságával szemben, illetve ha ezek a különbségek nem a munkahely, a lakás, az oktatás és a civilizált élet alapfeltételeiben testet öltő diszkriminációt jelentik.

Egyrészt hálásak lehetünk, hogy nekünk nincsenek jogi úton teremtett rezervátumokkal kapcsolatos égető problémáink, mint az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában az indiánok esetében tapasztalható. Másrészt mind Wales mind Skócia olyan területeket, s ezzel együtt olyan problémákat jelentenek, ahol a kisebbségi lét a Kanadában meglévő francia/angol megosztottsághoz hasonló szituációhoz vezethet. Bár nálunk nincsenek törvényesen kikényszerített lakóhelyi szegregációk (mely oly jellemző Dél-Afrikára), mégsem mondhatjuk, hogy az osztályok és etnikai csoportok térbeli szegregációja teljesen önkéntes jellegű.

Ha a szegregáció önkéntes jellegű, akkor csak az esetben tekinthetjük „rossz dolognak”, ha elsőbbséget biztosítanak egy olyan ideológiának, mely az egyéni kívánságokra való tekintet nélkül egyöntetűséget követel. Az ilyen koncepció egyértelmű tagadását jelenti a civilizált élet alapfeltételét képező toleranciának. Ha az egyének maximális szabadsággal rendelkeznek életük formálásában, s ez nem sérti mások szabadságát, akkor nem lehet előzetesen meghatározni, hogy a szabad választás gyakorlása a közös kultúrához való konvergenciához vezet-e, vagy fennmaradnak a létező különbségek. Mivel a másság iránti tolerancia több pusztá önámításnál, állami támogatást igényelnek azok a tevékenységek, melyek segítik az adott kisebbségeket.

Fordította: Timár Lajos

Irodalom

- Balchin, P.N. (1985) Housing policy: an introduction, Croom Helm, London.
- Banton, M. (1967) Race relations, Tavistock Publications, London.
- Barnett, C. (1986) The audit of war. the illusion and reality of Britain as a great nation, Macmillan, London.
- Boal, F.W. (1972) The urban residential sub-community - a conflict interpretation, *Area*, 4.
- Boal, F.W. (1976) Ethnic residential segregation, In: Herbert, D.T. és Johnston R.J. (szerk.) Social areas in Cities, Vol. I, Spatial Processes and Form, Wiley, London.
- Burtenshaw, D. és Bateman, M. (1981) The city in West Europe, Wiley, Chichester.
- Clarke, C.D. Ley és Peach C. (szerk.) (1984) Geography and ethnic pluralism, Allen & Unwin, London.
- Collison, P. (1963) The Cuttleslowe Walls. A study in social class, Faber és Faber, London.
- Hechter, M. (1975) Internal colonialism. The Celtic fringe in British national development, 1536—1966, Routledge és Kegan Paul, London.
- Herbert, D.T. és Johnston, R.J. (1976) An introduction, In: Herbert, D.T. és Johnston R.J. (szerk.) Social areas in cities, Vol. II, Spatial perspectives on problems and policies, Wiley, London.
- Herbert, D.T. és Johnston, R. J. (szerk.) (1976) Spatial processes and form, Wiley, London, 2.
- Hughes, G. és McCormick, B. (1981) Do council housing policies reduce migration between regions?, *Economic Journal*, 91.
- Jones, E. (1960) A social geography of Belfast, Oxford University Press, London.
- Kerckhoff, A.C.; Campbell, R. T. és Winfield-Laird, I. (1985) Social mobility in Great Britain and the United States, *American Journal of Sociology*, 91.
- Kleinman, M. és Whitehead, C. (1987) Local in the sale of council houses in England, 1979—1984, *Regional Studies*, 21.
- Midgley, J. (1988) Flight from multiculturalism, *The Independent*, 15 December.
- Office of Population Censuses and Surveys (1984) *Census 1981*. Key statistics for local authorities, *Great Britain*, H.M.S.O., London.
- Peach, G.C.K. (1986) Factors affecting the distribution of West Indians in Great Britain, *Transactions*, Institute of British Geographers, 38.
- Peach, G.C.K. (1968) West Indian migration to Britain. A social geography, Oxford University Press, London.
- Peach, G.C.K. (szerk.) (1975) Urban social segregation, Longman, London.
- Peach, G.C.K. (1984) The force of West Indian island identity in Britain, In: Clarke C. *et al.*
- Ram, S. és Phillips, J. (1985) Indians in Bradford. Socio-economic profile and characteristics 1954—1984, *Working Paper*, 433, School of Geography, University of Leeds, Leeds.
- Ram, S. és Rees, P. (1985) A spatial demographic analysis of Indians in Bradford. *Working Paper*, 434, School of Geography, University of Leeds, Leeds.
- Rex, J. (1981) Urban segregation and inner city policy in Great Britain, In: Peach, C; Robinson, V. és Smith, S. (szerk.) *Ethnic Segregation in Cities*, Croom Helm, London.
- Rex, J. és Moore, R. (1967) Race, community, and conflict. A study of Sparkbrook, Oxford University Press, London.
- Robertson, D. (1984) Class and the British electorate, Blackwell, Oxford.
- Robinson, V. (1979) The segregation of Asians within a British city: theory and practice, *Research Papers*, 22, School of Geography, University of Oxford, Oxford.
- Robinson, V. (1984) Asians in Britain: a study in encapsulation and marginality, In: Clarke, C. *et al.*
- Robson, B.T. (1969) Urban analysis: a study of city structure with special reference to Sunderland, Cambridge University Press, London.
- Timms, D.W. (1971) The urban mosaic. Towards a theory of residential differentiation, Cambridge University Press, London.